

СТАН АГРОЛІСОСИСТЕМ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО В УМОВАХ МІЛІТАРНОГО ВПЛИВУ

Тарнопільський П. Б., с.н.с. відділу лісовідновлення та захисного лісорозведення,
Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького
Коляда В.П. канд. с-г. наук, завідувач лабораторії охорони ґрунтів від ерозії та дистанційних методів дослідження,
ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського»

Одним з основних компонентів агро- і лісоаграрних ландшафтів є система захисних лісових насаджень (ЗЛН), яка є запорукою екологічної стабільності агроєкосистем, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, забезпечення отримання регулярних оптимальних врожаїв, пом'якшення негативного впливу екстремальних кліматичних та погодних чинників на врожайність сільськогосподарських угідь.

Система ЗЛН в Україні створювалась на науковообґрунтованих засадах і в декілька етапів. Сьогодні в Україні площа полезахисних лісових смуг становить 442 тис. га, а полезахисна лісистість – 1,3 %. Площа інших захисних лісових насаджень становить 212 тис. га, площа під чагарниковою рослинністю – 303 тис. га. Полезахисна лісистість у зоні Степу становить 2,2 %, у Лісостепу – 1,0, в Поліссі – 0,44 %.

Екологічний стан агроландшафту прийнято оцінювати за співвідношенням орних земель, природних кормових угідь і лісів – для України воно повинно становити 1:1,6:3,6 відповідно. Проте це співвідношення становить 1:0,23:0,3, що свідчить про сильно погіршений екологічний стан агроландшафтів України, у Поліссі – він середньо погіршений, у Лісостепу – сильно погіршений із наближенням до катастрофічного, у Степу – катастрофічний [2].

За розрахунками УкрНДІЛГА за природними зонами та адміністративними областями визначено площі ріллі, наявну площу лісосмуг, полезахисну лісистість для схилів та фактичну полезахисну лісистість для орних земель на схилах від 0° до 7° полезахисних та водорегулюючих лісосмуг, а також площу ПЛС, які необхідно створити з метою досягнення мінімально необхідної полезахисної лісистості (МНПЗЛ) (табл. 1) [3]. Зазначені розрахунки проведено до початку відкритої агресії РФ. Наразі значна кількість ЗЛН є місцем ведення інтенсивних бойових дій, бомбардування та обстрілів, будівництва фортифікаційних споруд, пожеж різної інтенсивності, що призводить до погіршення їхнього санітарного стану, захисних функцій або повного знищення.

Таблиця 1 – Площі ріллі, полезахисних і водорегулювальних лісових смуг, та фактична полезахисна лісистість агролісоландшафтів на схилах крутизною 0–7°

Природні зони та адміністративні області	Всього ріллі, тис. га	Полезахисна лісистість для схилів, тис. га		Наявних лісових смуг, тис. га	Фактична полезахисна лісистість, %	Необхідно створити, тис. га
		≥ 3°	< 3-7°			
1	2	3	4	5	6	7
Степ	15343,1	631,79	96,70	323,50	2,11	358,15
<i>Степ*</i>	<i>9860,4</i>	<i>431,89</i>	<i>47,32</i>	<i>210,39</i>	<i>2,11</i>	<i>247,06</i>
Степ Північний	9847,0	344,3	76,91	204,31	2,07	182,1
<i>Степ Північний*</i>	<i>5525,6</i>	<i>200,1</i>	<i>39,63</i>	<i>119,94</i>	<i>2,07</i>	<i>100,83</i>
Миколаївська	943,8	32,52	3,34	21,40	2,27	12,76
Харківська	797,2	29,50	11,49	12,90	1,62	23,63
Донецька	1522,4	56,32	9,80	29,07	1,91	30,65
Луганська	1242,2	45,96	14,00	29,57	2,38	24,49
Запорізька	1020,0	35,80	1,00	27,00	2,65	9,3
Степ Південний	2994,8	145,79	16,47	66,02	2,20	85,6
<i>Степ Південний*</i>	<i>1833,5</i>	<i>90,09</i>	<i>4,37</i>	<i>37,28</i>	<i>2,2</i>	<i>55,78</i>
Запорізька	487,2	19,00	0,80	14,40	2,96	5,07
Херсонська	836,8	48,40	1,70	14,20	1,70	34,9
Миколаївська	509,5	22,69	1,87	8,68	1,70	15,81
Степ Посушливий	2501,3	141,70	3,32	53,17	2,13	90,45
<i>Степ Посушливий*</i>	<i>2501,3</i>	<i>141,7</i>	<i>3,32</i>	<i>53,17</i>	<i>2,13</i>	<i>90,45</i>
Запорізька	457,8	20,90	0,80	10,30	2,25	11,06
Херсонська	919,4	62,90	0,70	14,10	1,53	49,1
Миколаївська	250,0	12,30	0,92	4,17	1,67	8,79
АР Крим	874,1	45,60	0,90	24,60	2,81	21,5
Лісостеп	12685,1	290,14	212,18	117,32	0,92	358,85
<i>Лісостеп*</i>	<i>3548,3</i>	<i>95,61</i>	<i>24,14</i>	<i>37,98</i>	<i>0,92</i>	<i>73,44</i>
Київська	978,2	26,20	2,44	13,10	1,34	15,3
Харківська	1129,8	30,51	11,91	13,42	1,19	24,18
Сумська	929,9	25,12	7,70	7,57	0,81	22,64
Чернігівська	510,4	13,78	2,09	3,89	0,76	11,32
Полісся	4182,0	71,07	22,47	22,43	0,54	68,61
<i>Полісся*</i>	<i>1685,5</i>	<i>28,65</i>	<i>6,5</i>	<i>17,23</i>	<i>0,54</i>	<i>16,62</i>
Сумська	395,1	6,72	0,70	5,63	1,42	1,49
Київська	345,8	5,88	2,40	1,30	0,38	5,98
Чернігівська	944,6	16,05	3,40	10,30	1,09	9,15
Всього в Україні	32210,2	993,0	319,35	463,25	1,44	785,61
<i>Всього*</i>	<i>15094,2</i>	<i>556,15</i>	<i>77,96</i>	<i>265,6</i>	<i>1,44</i>	<i>337,12</i>

Примітка: * дані, які стосуються областей, що зазнали окупації або ще є окупованими.

З метою запобігання водній і вітровій ерозії, залежно від механічного складу ґрунтів та природно-кліматичних зон МНПЗЛ в Степу має складати від 3,8 % на глинистих і суглинкових до 12,3 % на піщаних ґрунтах, в Поліссі та Лісостепу від 1,7 % до 6,9 % відповідно.

З початком інтенсивних бойових дій особливо значних уражень та пошкоджень зазнали сільськогосподарські угіддя і особливо ЗЛН східних та південних областей України.

Відповідно до методики розрахунку втрат та збитків «Центру досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр)» сільськогосподарське виробництво зазнало втрат та збитків в регіонах, території яких продовжують страждати від активних бойових дій та (або) окуповані армією рф. В адміністративному відношенні це Харківська, Донецька, Луганська, Херсонська та Запорізька області, а також ті області, що безпосередньо постраждали від активних бойових дій і які знаходилися під окупацією, але були згодом звільнені – як наприклад, території Київської, Сумської, Чернігівської, Миколаївської областей [4]. Загалом втрати та збитки сільського господарства України на 24 лютого 2023 року склали \$ 40,205 млрд. Зокрема в Харківській області \$ 1,192 млрд, або 10,4 % від загальних, Запорізькій – \$ 3,892 млрд. (9,7 %), Луганській – \$ 3,667 млрд. (9,1 %), Донецькій – \$ 2,406 млрд., Миколаївській – \$ 2,072 млрд. (5,2 %). Зважаючи на значне погіршення стану агролісосистем та послаблення функціональності ЗЛН, що може спричинити інтенсифікацію ерозійних процесів та зниження врожайності сільськогосподарських угідь на 15-20 %, ці втрати є значно більшими.

З метою реабілітації агролісосистем та запровадження низки заходів з відновлення родючості ґрунтів сільськогосподарських земель потрібне проведення інвентаризаційних, наукових та проектних робіт із застосуванням новітніх методів ГІС аналізу та даних ДЗЗ [1].

Література

1. Новітні методи визначення ґрунтозахисної ефективності лісових насаджень та інших протиерозійних заходів: методичні рекомендації/ В. І. Тарасов, В. М. Хром'як, В. П. Коляда, П. Б. Тарнопільський. Харків, 2022. 56с.
2. Стадник А. П. Оптимізація структури захисних лісових насаджень та їх систем в агроландшафтах України. Наукові праці Лісівничої академії наук України, 2018, вип. 16. С. 70–80.
3. Уточнені нормативи мінімально необхідної захисної лісистості для природно-кліматичних зон України. Укладачі Гладун Г.Б., к.с.-г.н., с.н.с.; Юхновський В.Ю. - д.с.- г.н., проф.; Сірик Н.М. – с.н.с.; Гладун Ю.Г. – м.н.с.; Кравчук В.П. – м.н.с.; Неонета О.О. – м. н. с.; Соловійов М.Ю.– м.н.с. УкрНДІЛГА. Харків 2017, 17 с.
4. Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review Issue 3. April 24, 2023. Режим доступу: <https://agrocenter.kse.ua> KSE Агроцентр.